

İŞLEVSELÇİLİK VE DİYALEKTİK

Andre Gunder FRANK*

Çev. Ülgen OSKAY**

Pierre Vanden Berghe'nin "Diyalektik ve işlevselcilik: Kuramsal Sentez Üzerine Bir Deneme" başlıklı yazısı işlevselci ve diyalektik analizin basit, fakat temel özelliklerinin incelenmesi açısından dikkati çeken değişik noktaları içermektedir. Ancak bu ayırıcı özellikler yazar tarafından gerektiğince vurgulanmadığı gibi, işlevselci kuramcılarının kendileri de toplumun işlevselci analizinde benzer yönde bir eksiklik içindedirler.

Adı geçen makalede diyalektik ve işlevselciliğin birbirini tamamladığı ve bir bütün oluşturduğu doğrultusunda ileri sürülen savlar dört noktada özetlenebilir(1): her iki yaklaşım da bütüncüdür(2); çatışma-uyum ve bütünleşme-çözülme olgularına verdikleri rol açısından aynı noktada birleşmektedirler(3); toplumsal değişimin evrimsel olduğu düşüncesini paylaşmaktadırlar(4); her iki kuram da özde denge modeli üzerine temellenmiştir. İşlevselcilik ve diyalektiğin önerilen dört uyum noktasında incelenmesi, yazarın her iki kavramın sentezi düşüncesi açısından da ileri sürdüğü gibi, toplumsal yapı ve toplumsal değişimin yararlı ve dengeli kuramsal analizine doğru atılmış bilimsel bir adım niteliğinde olmasa bile yine de yararlı bir yönü vardır. Şöyle ki, bu tür bir yaklaşım, işlevselciliğin ve diyalektiğin kuramsal sayıltılarını, pratik (empirical) temelini, ve politik yansımalarını açıklığa kavuşturma olanağını verebileceği gibi, her iki kuramın sentezi yönünde yapılacak her çabanın da gerçek sınırlarını göstermede oldukça yararlıdır.

* Andre Gunder Frank'ın bu yazısı ilk kez "Functionälism, Dialekties and Synthetics" (Science and Society adlı derginin 1966 Mart-Mayıs sayısında) özgün başlığı ile yayınlanmıştır. Sonradan geliştirilmiş şekliyle (Monthly Review Press 1969 sayısında)tin America: Underdevelopment or Revolution" adı ile yayınlanmıştır. İlkili makale William J. Chambliss'in editörlüğünü yaptığı "Sociological Readings in the Conflict Perspective", Addison-Wesley Publishing Co. California, 1973, Sh. 62-73 adlı yapıttada yayınlanmıştır.

** Prof.Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Öğretim Üyesi.

BÜTÜNCÜLLÜK (Holism)

İşlevselci ve diyalektik kavramların her ikisi de bütüncül bir niteliğe sahiptirler. Ancak işlevselci ve diyalektik bütüncüllüğün bütüne yaklaşımları, bütüne yönelttikleri soruların niteliği, ve incelemek üzere seçtikleri “bütün” açısından üç temel noktada farklılık gösterirler.

İşlevselci ve diyalektik holisimde göze çarpan soyutlama düzeyleri birbirlerinden önemli ölçüde ayrılırlar. Diyalektik kuramcılar için başlangıç noktası belirli yapıdaki toplumun tarihsel bütünlüğüdür. Diğer bir deyişle, inceleyecekleri olgunun değerlendirilmesini ilgili toplumsal yapının bütünlüğü içinde yapmaya yönelirler. Buna karşıt en bütüncül işlevselciler bile toplumu belirli yapısı içinde bir bütün olarak ele almaya hemen hemen hiç bir eğilim göstermezler. Bütünün analizini hedefleyen birkaç analiz örneğinde de ya gerçeği olduğu gibi bir tarafa atmışlar, ya da kendi işlevselci kuramlarından ayrılmışlardır.

Talcott Parsons bütüncül işlevselci analizin çağdaş temsilcisi olarak göze çarpmaktadır. Ancak Talcott Parsons, toplumsal sistemin işlevselci analizini yaparken bu sistemi belirleyici nitelikleri içinde ele alıp incelememiştir. Parsons’ın bütüncüllüğü soyut bir bütünün analizidir. Diğer bir deyişle, Parsons toplumu özgül niteliklerinden soyutlanmış evrensel geçerliliğe sahip bir model veya bir bütün olarak ele almış ve değerlendirmiştir. Dolayısıyla, Talcott Parsons’ın titizlikle ve ayrıntılı olarak çözümlemeye çalıştığı holistik işlevsel ilişkiler belirli yapıda bir toplumla değil, fakat genel ve soyut bir biçimde düşlediği “toplum” modeli ile ilgilidir. Soyut bütün somut bütün yerine değerlendiriliyor gibi yanıltıcı bir düşünceye kapılmamak gerektiğini söyleyen ünlü çağdaş işlevselci kuramcı Claude Levy-Strauss, açıklık getirmek amacıyla işlevselciliğin özellikle bu yönünü vurgulamak ister. Kendisinin de öncelikle işlevselci model kullandığını ve diğer tüm işlevselcilerin de aynı modeli kullandıklarını ve kullanmaları gerektiğini belirtir. Ne var ki, bildiğimiz kadarıyla bugüne dek hiç kimse, Parsonsçı bütüncül analizi gerçek toplumlara ve hele bizimki gibi gelişmekte olan toplumlara uygulamaya yönelmemiştir. Esasen Levy-Strauss’a göre, bu akıldışılığı göze alan çalışmanın sonu kocaman bir “hiç” olacaktır. Dolayısıyla toplumları nesnel bütünlüğü içinde ele alıp inceleyen ve

bunda başarılı da olan diyalektik ile işlevselci kuram arasında bu noktaya ilişkin bir çakışma veya beraberlik söz konusu olamaz. Gerçeği somut nitelikleri içinde alıp inceleme çabası göstermeyen Parsons ve benzeri işlevselci kuramcılar bütüncül yaklaşımlarını kendi seçimleri soyut toplumun parçasına ve bu parçanın böylesine algıladıkları toplumun tümüne olan işlevsel bağıntısına yöneltmişlerdir. Ancak Malinowski, Radcliffe Brown, Evans-Pritchard, Meyer Fortes, Raymond Firth, Max Gluckman, Fred Eggan, Edmund Leach gibi birkaç işlevselci kuramcı Parsons ve yandaşlarını izlemeyi bir yana bırakarak işlevselciliğin bu soyut niteliğinden kendilerini soyutlamak gerektiğini görmüşler; ve tüm dikkatlerini toplumun nesnel ve gerçek içeriğine yöneltmişlerdir. Bu bilimciler böyle bir yaklaşımda, toplumu oluşturan ögelerin o toplumun somut toplumsal gerçekliliği içinde betimlenmesiyle, bu ögelerin dengeli bütün içinde birbirlerine olan işlevsel ilişkinin analitik değerlendirilmesi arasında oldukça geniş bir boşluk bırakmanın gereğini vurgulamışlardır. Çünkü betimlenme ve analiz eşanlımlı değildir. Bu boşluk kendilerinin ve okurlarının sahip olduğu işlevselci anlayış bütünlüğünün ötesinde bir çabayla doldurulması gerekli bir boşluk niteliğindedir. Ancak ne var ki, şimdiye kadar bu nitelikteki anlayış düzeyi, toplumumuzun bütüncül analizi için işlevselci kuramcılarının kullanabilecekleri kendi içindeki etkin ve yeterli bir övünç ve güç niteliğini kazanmamıştır. Bu yetersizlik işlevselci kuramcılarının ilgi duydukları inceleme alanlarıyla toplumumuz arasında bir ilişki kuramamalarında da yansımıştır. Örneğin, Radcliffe-Brown'ın kendi vatandaşı Cecil Rhodes'a hiç de haklı bir yaklaşımı olmamıştır. Radcliffe-Brown'u okuyan bir kimse Cecil Rhodes'un varlığından haberdar olmadığı gibi, yapıtları hakkında da bilgi edinememektedir. Bu oldukça büyük bir haksızlık olsa gerek. İşte bu gerçek işlevselci kuramcılarla Maxist diyalektik kuramcılar arasındaki oldukça büyük bir farkı yansıtmaktadır.

İşlevselci bütüncüllükle diyalektik bütüncüllük arasında göze çarpan daha da önemli olan bir farklılık, bütün'e yönelişlerinde sordukları sorunun aynı içerikli olmamasından ileri gelmektedir. Şöyle ki, İşlevselciliğin bütüncüllüğe (holism) tutkusu 'bütün'ün sadece parçalarını açıklamakla sınırlı kaldığı halde, diyalektik bütüncüllük bu sınırı da aşarak "bütün'e, "bütün"ü oluşturan ögelere ve bu ögelerin

karşılıklı etkileşiminin “bütün” içinde analizine yönelmiştir. İşlevselciler oluşturdukları kuramlarında belirli bir sosyal sistem veya yapının içeriğini anlamak, açıklamak, analiz etmek için bir çaba göstermedikleri gibi gerçek ve somut varlığını da irdelememişlerdir. Kuramlarında yansıttıkları gibi, işlevselciler var olan sosyal yapıyı somut içeriğine ve özüne yönelmeden bir veri olarak kabul ederler. Bilimsel çalışmalarında özellikle kurumsal öğelerin varlığını açıklamayı amaçlayan çalışmalarda, işlevselcilerin gerek kuramsal ve gerekse pratik düzeyde yapıya gösterdikleri ilgi, bu öğelerin betimlenmesinde yapının bir analitik araç olmasıyla sınırlıdır. Diğer bir deyişle işlevselciler bilimsel yorumlamalarında yapıyı bir amaç olarak değil fakat bir araç olarak ele almışlardır.

Özetleyecek olursak Merton, Davis, Durkheim, Radcliffe Brown gibi işlevselciler, belirli sosyal kurumların varlığını işlevlerine yönelerek veya işlevleri çerçevesinde irdelemek için sosyal sisteme bütüncül işlevselci bir yaklaşım yapma çabası içine girmişlerdir. Ancak bu çaba sosyal sistem veya yapının özellikle kendisine veya somut özüne yönelik değildir. Bu yolda gösterdikleri çabada kararlı ve başarılı olmayınca, kuramsal açıklamalarında kurumların sistem içinde, salt işlevleri açısından değerlendirilmesine ağırlık vermişlerdir.

Kuşkusuz işlevselcilerin, belirli kurumların varlığını onların toplumsal sistem içinde işlevleriyle açıklamaya çalışmaları başarısız kalmıştır. Çünkü filozof eleştirmen Hampell Nagel’in analitik olarak gösterdikleri, Levi-Starauss, Homans ve Schneider arasında ileri düzeydeki tartışmanın getirdiği pratikten örneklerin de açıkça gösterdiği gibi, işlevselci kuramın yukarıda bahsettiğimiz kaderciliğe dayalı nedensellik temeli büyük ölçüde bir gerçeklik taşımamaktadır. Kaldı ki, Homans ve Schneider’in cesur çabalarında (fakat ne yazık ki başarısızlıklarında) görüldüğü gibi, işgüdüsel veya başka bir yeterli nedeni, işlevselciliğin klasik kaderci nedenciliğinin yerine kullanarak bir kurumun varlığını açıklamak olanaklıdır. Ama bu bile en son değerlendirmede, “kurumu” işlevi ile açıklamak anlamına geldiğinden yetersiz ve tutarsız kalmaya mahkumdur.

İşlevselci kuramın bu zayıf yanlarının belirlenmesi üzerine işlevselciler yaklaşımlarında bir taktik değişiklik yapmışlardır. Herhangi bir kurumun varlık nedenini işlevi ile açıklama yerine bu kurumun ilgili sosyal sistemin diğer ögeleri tarafından işlevsel olarak, ne düzeyde tamamlandığını belirleme yolunu seçmişlerdir. Yaklaşımdaki bu değişiklik sorunu işlevselcilik usta ellerde oldukça yararlı bir araç olmuştur. Bu anlamda ele alındığında, 'din insanların afyonudur' diyen Marx'ı da işlevselci bir kuramcı olarak değerlendirmek gerekir. Gerçekten de bu dar ve sınırlı anlamda ele alındığında, toplumsal işlevin analizi toplumun Marxist veya diğer tür diyalektik analizinin ayrılmaz bir parçasıdır. John Maynard Keynes'e atıfta bulunarak bu konuda açıklamada bulunan Kingsley Davis'in de belirttiği gibi, herkes belirli bir düzeyde işlevselcidir. Böylece, işlevselci ve diyalektik yaklaşımların sentezi doğrultusunda gösterilecek çaba, toplumun Marxist diyalektik ve diğer tür analizlerini ve bu analizlerin sosyal bilimlerde genel kullanımını yanlış yorumlamaya yol açmaktan ileriye gitmez. Fakat işlevselcilerin sadece belirli bir kuramın işlevinin incelenmesine doğru bu yönelimi, eğer kuramsal ve pratik olarak diğer alanlardaki gelişmelerle bağıntılanmazsa (ki Marxistler bu bağıntılamayı yaparlar), işlevselcilik başka bir açıdan eleştiriye konu olacaktır. Çünkü bu taktirde işlevselciler bütüncüllüğü terk etmiş olacaklardır. Gerçekten aslına da bakılırsa işlevselciliğin bütüncül (holistik) görüşe sahip olması, ya bütün'e yönelmesinden veya en azından parçayı 'bütün' içinde değerlendirmesinden kaynaklanmaktadır. Fakat işlevselciler, ekonomistler gibi, genel denge kuramını analizlerinin sadece ilk paragrafında bahsedip de orada bıraktıklarında (veya tümüyle unuttuklarında) veya sosyal sistemin bir ögesinin diğer bir öge veya ögeleriyle ilişkisini açıklamada kısmî denge analizine başvurduklarında, bütüncül temeli bile tümüyle unuttur görünmektedirler.

Yukarıda belirtildiği gibi işlevselci ve diyalektik yaklaşımların 'bütün'e yönelişlerinde aralarında oldukça büyük bir farklılık bulunmaktadır. İşlevselcilerin, evrensel olarak bilimsel içeriği ve gereği kabul edilmiş "bütüncüllüğü" tümüyle terketmemeleri, parçayı veya herhangi bir ögeyi açıklarken "bütün"ü sorgulamalarından ileri gelmektedir.

Ancak bu sorgulamayı yaparken bütünüün özüne, niteliğine ilişkin veya bu somut gerçeğin niçin ve nasıl'ına ilişkin bir irdelemede bulunmazlar. Tüm sosyal sistemi ve yapısını olduğu gibi, bir veri olarak kabul ederler. Başarıları, 'bütün'e ilişkin bir ögeyi anlamak ve belki bir ölçüde de biçimsel değişimine yönelmekten ileriye gitmez. Buna karşıt Marxism sosyal sistem ve yapısını tümüyle ele alıp öncelikle oluşumunu, gelişimini ve doğasını analiz eder ve açıklar. Bu şekilde ele alıp inceleme ve sonunda sağlanan bütüne ilişkin değerlendirme, bütünü oluştururan öğelerin özünün veya içeriğinin 'niçin' ve 'nasıl' soruları doğrultusunda analizi için temel bilgi birikimi niteliğindedir. İşte bütüncüllüğün temel anlamı bu çerçeve içinde ele alınmalıdır ve gerçek anlamı da budur zaten. Görüldüğü gibi, işlevselcilik ve diyalektik bu açıdan birbirinden oldukça ayrılmaktadır. Bu nedenle her ikisinin sentezi yolunda gösterilecek çaba oldukça sakıncalı gözükmektedir.

Üçüncü bir nokta olarak, işlevselcilik ve diyalektik arasındaki holistik benzeşmenin özde değil fakat biçimde oluşu, analiz için seçilen 'bütün' ve bu bütünü seçmede öngörülen ölçütlerden de kaynaklanmaktadır. Genel bir söyleyiş vardır; doğru soruyu sormanın doğru yanıtta daha fazla değeri vardır. Yanlış soru sormak, örneğin 'bütün'nün özde doğru seçimini yapmamak, doğru yanıtı vermemek için bir garantidir. Bilindiği gibi ve bazılarınca da olumlu bir nokta olarak değerlendirildiği gibi, işlevselci kuramda inceleme konusu olacak 'bütün'ün seçiminde bir titizlik yoktur. Aile, kulüp, topluluk, endüstri, millet, özgür dünya düşü, sosyal sistemler, v.s. nin herbiri işlevsel kuramda analiz için başlangıç ve temel olabilir. Kişisel ilgi ve uygunluk ölçütüne göre bu 'bütün'lerden biri analiz başlangıcı olarak seçilir. Nitekim bu nedenledir ki, en iyi işlevselciler bile toplumsal kötülüğün, umutsuzluğun, cahilliğin, cinayetin, sömürünün, az gelişmişliğin, savaşın nedenlerini bulmayı ve çözümlemeyi, kabile ve akrabalık gruplarının veya geleneksel ailenin yapısında aramakta ve artan bir biçimde de kişinin düşük başarı düzeyine bağlamaktadırlar. Bir toplumsal grubun analizinin diğer bir toplumsal grup veya grupların analizinde kuramsal ve ampirik açıdan daha önemli olduğu savı, düşünülecek olursa, gerçekçi olmayabilir de. Kaldı ki, sorunlar bunun da ötesine gitmektedir. Örneğin; işlevselciler insanlığın ezici sorunlarına yanıt aramada, neden sadece bu toplumsal grupları kendilerine uygun

görmekte ve çalışma alanı olarak sadece ve sadece bunları yeğlemekteler? Okuduğu günlük gazetenin dünya görüşünü ve perspektifini taşıyarak toplumu irdelemek bu tür bütüncül bir yaklaşım içine giren kişinin ampirik ve kuramsal olarak ve de pratikte yapısal sorunların nedenlerini araştırmada ve çözüm getirmede oldukça yetersiz kalacağı hiç kuşkusuz bir gerçektir. Çünkü yapısal sorunların nedenlerini ve çözümlerini ararken 'bütün'den veya 'toplum'dan soyutlanmış topluluğa, ikili görünümü olan toplumun sadece bir parçasına veya dünyanın sadece üçte birine yönelmek oldukça sınırlı ve kısır değerlendirmelere yol açar.

Fakat Marxistler ampirik ve kuramsal düzeyde belirlenmiş 'bütün'ü tüm dünya boyutunda kapitalist sistem içinde ele alırlar; ve daha da ileriye giderek hem kapitalizm ve hem de sosyalizmi içeren dünya toplum yapısı doğrultusunda değerlendirirler. Kendini bilen bir Marxist tarihsel materyalizm adına (ki tarihsel materyalizm sık sık ekonomik determinizmle karıştırılmaktadır); aile, topluluk ve hatta çağdaş devlet düzeyinde, üretici yapının veya üretim araçlarından yararlanmadaki farklılıkların sınıf çatışmasının, tarihsel evrimin veya herhangi diğer bir olgunun temel belirleyicisi olduğu görüşünü ileri sürmez. Çünkü Marxist diyalektikçiler analize konulacak belirli toplumsal bütünün seçiminde kullanacakları ölçütü gelişiğüzel kendi istekleri doğrultusunda değil, fakat, toplumsal gerçeğin kendi öz, somut ve nesnel varlığının sınırları içinde belirlerler. Bu açıdan bazı çevrelerdeki söylentilerin aksine Marxistler, diğer sosyal bilimcilerden farklı olarak 'gerçek' yerine istemlerini kullanmazlar. Fakat gerçek bütünü olduğu gibi ele alırlar; yetersiz bulduklarında da onu değiştirme yolunda çaba gösterirler. Parçanın, 'bütün'ün nitelikleri içinde oluştuğunu ve bu nedenle de 'bütün'den soyutlanarak incelenemeyeceği doğrultusunda holistik bir görüşe sahip olan Marxistler, parçayı da bütün'den soyutlayarak değiştirmenin olanaksızlığını kabul ederler. İşlevselcilerin aksine Marxistler öğelerinin belirleyicisi olan 'bütün'ün sosyal yapısını değiştirme yoluyla toplumsal değişmeyi amaçlarlar.

Bu açıklamalarımızla belirtmek istediğimiz gibi işlevselciler ve Marxist diyalektikçiler arasında holistik yaklaşım açısından temel farklılıklar olduğu açıktır. Herikisinin sentezine yönelmek bu

farklılıklardan ötürü umutsuz gözükmektedir. Çünkü bu iki görüşün 'bütün'ü algılayış ve değerlendiriliş biçimleri, 'bütün'e yönelttikleri sorunlar ve bu sorunlara verdikleri yanıtlar amaç ve nitelik olarak aynı içerik taşımazlar.

Bütünleşme-uyum ve Çatışma-çelişki

İşlevselciliğin ve diyalektiğin sentezine ilişkin ikinci öneri de bu iki yaklaşımın "toplumsal bütünleşme" ve 'toplumsal çatışma' açısından birbiri içine girdikleri görüşünden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, işlevselciler açıkca veya gizli olarak uzun dönemli toplumsal çözülme eğilimine karşı olduklarını belirtirler. Bu açıdan işlevselci kuram bütün toplumsal sistemlerde toplumsal bütünleşme doğrultusunda uzun dönemli bir eğilim olduğu ve olması gerektiği düşüncesini içerir. Ancak kısa zaman sürecini içeren soyut kuramsal temelinden ötürü, işlevselci analiz varsayımlanan uzun dönemli bütünleşmeyi destekleyecek hiç bir ampirik kanıt göstermez. O halde işlevselciler nasıl bir temele dayanarak toplumsal bütünleşmenin varsayımlanan gerekliliği ve toplumsal çözülmenin varsayımlanan olanaksızlığı için analitik bir destek gösterebiliyorlar?

Toplumsal bütünleşmeyi açıklamanın işlevselci ve diyalektik yaklaşımın sentezi içinde mümkün olmayacağı gerçeğini en iyi kanıtlayan, işlevselci kuramda otorite sayılan Talcott Parsons olmuştur. "En son Çağdaş Sosyolojik Kuramın Işığında Sosyal Sınıflar ve Sınıf Çatışması" (Social Classes and Class Conflict in the light of Recent Sociological Theory) başlıklı yapıtında Parsons konuyla ilgili şöyle bir açıklamada bulunmuştur. Buna göre; Marxistler kapitalist girişimin sosyo-ekonomik yapısını analitik olarak değişkenlere ayırıp inceleyeceklerine, onu bölünemeyen tek bir bütün olarak ele almaktadırlar. Günümüz amaçları doğrultusunda çağdaş sosyolojik analizin temel niteliği, bütünü analitik parçalara ayırarak incelemektir... Bu ise Marxist görüşün değiştirilmesi anlamına gelir...

Sömürü kuramı, yapısal analiz önceliğini omuzlayan bir konu olmaktan çıkar ve mesleki rollerin yapısı öncelikle önem kazanır. Bu yaklaşım içinde, Marx'ın tanımladığı toplumsal çatışmanın, artık kaçınılmaz olaylar sırasını bundan böyle izleyemeyeceğini vurgulayan

Parsons, tabakalaşmayı toplumsal sistem içindeki bütünlüğü önemli ölçüde sağlayan bir öge olarak da görmektedir. Bu çerçeve içindeki ilişkilerin düzenini sosyal sistemin dengesi, uyumu ve devamlılığı için gerekli bulmaktadır. Böylece işlevselcilerin 'bütünleşme' için varsayımlanmış bir gereklilik olarak kabul edilen bu analitik temelini, Parsons olduğundan da iyi açıklığa kavuşturmuştur. Şöyle ki, Parsons ve diğer işlevselcilerin ve genel olarak çağdaş sosyologların yaptığı gibi, toplumsal bütünü parçalarından başlayıp, bütüne yönelinilen fakat bütüne asla varılmayan analizlerinde çatışma, iç çelişki bütünleyici bir öge olma niteliğine bürünür. Ancak Marxistlerin yaptıkları gibi, analize başlangıç olarak öncelikle toplumsal bütünü ele almak ve daha sonra da parçalarına ayırarak incelemek söz konusu olduğunda, çatışma dengeyi, uyumu, bozucu veya bütünleşmeyi sarsan bir öge niteliğinde görünür...

İşlevselci kuramın sadık izleyicilerinden olan Van den Berghe, "Diyalektik ve İşlevselcilik: Kuramsal Senteze Doğru" adlı yapıtında, işlevselcilerin genel kaygısını tüm açıklığı ile sergilemektedir: "Bütünleşme yani denge modeli yararlılığı gereği mutlaka kurtarılmalıdır yok olmaktan... (çünkü) herhangi bir sistemin varoluşu ve sürekliliği asgari düzeyde de olsa bir bütünleşmenin korunmasından kaynaklanır". Eğer T. Parsons yukarıda yaptığımız alıntısında, açık ve kesin sözcüklerle yanıtlamamış olsaydı, ne tür bir modelin olabileceği sorusunu sorardık. Ama Parsons açıkca belirtiyor: "Marxist görüşün değişime uğraması ile sonuçlanır... ve öncelikle yapısal ilgi artık sömürü kuramına dayanmaz". Van den Berghe de aynı yolu izliyor. Adı geçen yazısının bir yerinde "bütünlüğün" gereğini ve modelin yok olmaktan kurtarılması nedenini şöyle açıklıyor: "bütünlüğe doğru uzun dönemli bir eğilimin var olduğunu söylemek doğrudur kanısındayım.. modeli parçalamaktansa onu değiştirip kullanışlı hale getirmeliyiz".

Yani şunu demek istiyorlar: aynen mevcut toplumsal sistem gibi, onun işlevselci modeli de parçalanıp yok edilmemeli, fakat kurtarılmalıdır. Çünkü Talcott Parsons'un da belirttiği gibi, ilginin "sömürü" olgusu üzerinde yoğunlaşmasını önleyen bir yararlılığı var bu modelin...

Varsayımlanan işlevselcilik ve diyalektik sentezi ile çatışma analizi diyalektikten alınıp işlevselciliğe eklenmiştir. Ancak böyle bir

tutum işlevselcilerin toplumsal çatışma analizini reddetme eğilimlerini yumuşatmış fakat işlevselci kurama yeni bir şey eklemediği gibi Marxist diyalektiğin özünü ve onun toplumsal çatışma ve uyum-bütünleşme (cohesion) anlayışını da tanınmaz bir biçime sokmuştur.

İşlevselciler toplumsal çatışma olgusunun belirli ölçüler içinde yapısal-işlevselci kuramın temelinde varolduğunu düşünmüşlerdir; örneğin Simmel'in çatışma analizi, Gluckman'ın gelenek ve çatışma analizi, Leach'ın politik sistemlere ilişkin görüşü, Durkheim ve Merton'un yabancılaşma (alienation) üzerine açıklamaları, ve en katı işlevselcilerden Radcliffe-Brown'un şakasal ilişkiler veya annelerin oğullarına ilişkin düşünceleri. Ancak işlevselcilere göre toplumsal çatışmanın işlevi (function) sadece toplumsal bütünleşmedir. Bütün diğer toplumsal çatışmalar-devrim ve toplumsal çözülme-işlevselci kuramın özünün ve pratiğinin sınırları dışında kalır.

İşlevselciliğin bu sınırlı yaklaşımına karşıt Marxist diyalektiğin gerçekten daha yaralı bir yanı bulunmaktadır. Doğal olarak işlevselciliğin aksine, Marxist diyalektikçiler uzlaşmaz veya dengeyi bozucu (disintegrative) nitelikteki toplumsal çatışmayı analiz ettikleri gibi bu tür çatışmanın gerçek varlığını ve sonuçlarını da diyalektik kuram içine koyabilmişlerdir. Ayrıca diyalektik kuramcılar, işlevselcilerin aksine, toplumsal çatışmayı hem nitelik ve hem de nicelik olarak çeşitli düzeylerde ele almışlar ve her tür çatışmaya aynı kuramsal ağırlığı vermeden çekinmemişlerdir. Böylece Marxist diyalektikçiler bütünleştirici çatışmayı da kuramları içine almışlardır. Örneğin, Parsons'un yukarıda belirttiği ve Durkheim'in kendi kuramında önerdiği gibi, Marxistler sınıflararası ilişkinin toplumsal düzeyde birleştirici veya bütünleyici (socially integrative) niteliği ancak işbölümü içinde sınıfların işbirliğine dayanan bir üretim süreci çerçevesinde olanaklı olduğunu savunurlar. Bu nedenle Marxist'lerin üretimin toplumsal içeriğini bu denli vurgulamaları boşuna değildir. Fakat bu tür algılama hiç bir şekilde Marxistlerin veya diyalektik kuramın; kapitalist dağıtım sürecinin çarpık yapısını ve bu yapının üretim mekanizmasını yönlendirmesini ve bunun sonucu oluşan toplumsal bütünlüğü çözücü sınıf çatışmalarının varlığını görmesini engellemez. Gerçekten de Marxist kuramı diyalektik yapan ve temelde işlevselcilikten ayıran işte

Marxismın bu zıtlaşmayı tanıyabilme ve bu yolda bilimsel uğraşı verme yeteneğidir. Diyalektik kuramın işlevselcilikten kurtarılmak istenen yönü bu mudur? Hayır, çatışma ve karşıtlığın diyalektiği bütünüyle işlevselcilik tarafından engellenmiş ve işlevselcilik dışında tutulmuştur.

Çatışma ve karşıtlığın diyalektik anlatımının özü, 'bütün' içindeki karşıt uçların karşıtların birliği-holistik yorumlamasına dayanır. Karşıtların birliği (unity of opposites) çerçevesinde yapılan analiz toplum gerçeğinin iki yanlı, fakat, tek olduğunu dualist fakat aynı zamanda holistik yoruma açıklığını ortaya koyar. Böylece Marxistler toplumsal sınıfları diğer karşıtlar için söz konusu olduğu gibi birbirleriyle dayanışma içinde bütünleşen fakat aynı zamanda birbirleriyle çatışan ilişkiler içinde olan ve de işlevselci tabakalaşma kuramında belirtildiği gibi, birbirlerinin mekanik toplamı olmayan bir olgu olarak algırlar. Demek ki Marxist kuramda amaç; bütünleşme (integration) ve çözülmenin (disintegration) yapı ve değişimin ve yadsımanın yadsınmasının (negation of the negation) iç-içe girmişliğini anlayabilmektir.

İşlevselci kuramda bu tür bir anlayışı bulmak olanaksızdır. Toplumsal bütünleşme(integration) ve çalışmanın önerilen sentezci bir yaklaşım içinde ele alınışında gösterilen çaba işlevselciliğin diyalektikle sentezinden çok işlevselciliği ne pahasına olursa olsun (diyalektik kuramı özünde altüst etme ve hatta işlevselci pratiğe şimdiye dek verilmiş önemi yadsıma) pahasına da olsa kurtarma amacını içermektedir.

EVRİM

İşlevselcilik ve diyalektik, evrim konusunda da birbirlerinden oldukça ayrılırlar. İşlevselciler toplumsal çatışma konusunda olduğu gibi toplumsal değişmeyi de toplumun işlevsel analizinin kapsamı içine almışlardır. Raymond Firth, Max Gluckman, Fred, Eggan, Edmund Leach ve hatta en çok bilinen yapısalcılardan Malinowski ve Evans Pritohord'ın çizdikleri kuramsal çerçeve olduğu gibi kendilerinin geliştirdikleri toplumsal değişme analizinden kaynaklanmaktadır.

Sözünü ettiğimiz işlevselciler ve diğerleri uzun süredir toplumsal değişme üzerinde duruyorlardı. Ancak 'evrim' den söz etmiyorlardı. Ve bundan da öte evrimin diyalektik analiz çerçevesinde değerlendirilebileceğini bile düşünmemişlerdir. Toplumsal çatışma konusunda olduğu gibi işlevselciler toplumsal değişme analizlerini de mevcut toplumsal sistemin yapısı içinde yapmaya yönelirler. Toplumsal sistemin ve yapısının özde değişmesi konusunu irdelemeye yönelmezler. Bu nedenledir ki, Dahrendorf ve Leach gibi işlevselciler işlevselci kuramın ütopyik ancak tutucu bir temele oturduğunu düşünerek bu kuramı, temel yapısal öğelerini özünde zedelemeyen yenileme çabası içine girmişlerdir. Ne var ki, işlevselcilerin toplumsal yapı içinde toplumsal değişme anlayışı, sistem içi ve sistemin kendisinin evrimsel değişmesiyle eşitleme çabası, evrimin yalnız Morgan ve Engels tarafından değil fakat aynı zamanda Childe, White, Steward tarafından yapılan klâsik tanımını yozlaştırır. Devirsel ve rastlantısal veya kendiliğinden değişmeyi dışta bırakmamakla beraber, evrimsel değişme nitel ve nicel olarak farklıdır. Marxist evrim anlayışı ise şu gerçeği içerir: İşlevselci anlayışta olduğu gibi toplumsal yapı sadece toplumsal değişmeye yol açmaz. Bundan da daha önemlisi sürekli devam eden toplumsal değişme süreci o andaki toplumsal yapıyı belirler. Toplumsal değişme ve evrim herhangi bir şeyin tez-antitez-sentezinin soyut ve mekanik uygulaması değildir. Bunun aksine toplumsal değişme ve evrim toplumsal gerçeğin somut geçmişini, bugünü ve geleceğini içeren bir süreçtir. Değişme ve evrimin en önemli kaynağı bütünü karşıtlarına diyalektik bölünmesidir. Bu durumda; işlevselcilik bütünü incelemediğine göre toplumsal bütünü evrimini nasıl analiz edebilir.

DENGE

İşlevselci holizmin, bütünlüğün ve değişmenin sistem içindeki tüm toplamı işlevselci kuramın bir denge modeli olduğu yargısını oluşturur. Evvelce değinilen Raynand Firth'in sosyal organizasyon ve değişme konulu yapısında belirttiği gibi, değişme'nin işlevselci analizi mevcut toplumsal yapının olanak sağladığı çeşitli fakat sınırlı alternatiflerin dengeli toplumsal seçimi ve bunun sonucu özde aynı kalan toplumsal yapı içinde oluşan dengeleyici devirsel (cyclical) toplumsal değişme düşüncesine dayanır. Diyalektik analiz bunun tam aksidir. Devirsel değişme ve yapı tarafından sınırlandırılmaktan öte, diyalektik kuramda toplumsal değişme helezonidir (spiral). Toplumun yapısını özde etkiler. Buna göre, denge konusunda işlevselcilik ve diyalektik

nasıl bir araya gelebilir ve uyum sağlayabilirler? Sentez nasıl olanaklıdır? Bu konuda Mr. van den Berghe'nin sentez anlayışı oldukça ilginç gözükmeştir. Ona göre: "işlevselcilik ve diyalektik denge modeli olma açısından birleşirler, çünkü her iki kuramda da bütünleşme doğrultusunda uzun dönemli bir çaba vardır". Yani diğer bir deyişle, her iki kuramın bir araya gelmesi bütünleşme sayılına fakat diyalektiğin özünün çarpıtılmasına, Marxizmin özünün yıpratılmasına dayanır. Böylesine bir araya gelme çabası içinde Marxizmin içerdiği doğrular bir kenara itilmiş olur. Çünkü bu kurama göre toplumsal gerçek kendi denge bozucu zıddını içerir, ve toplumsal gerçek kendi evrimi ve transformasyonunun denge bozucu yapısal tohumunu taşır.

İşlevselcilik ve diyalektiğin kuramın bir sentezini başarabilmek için işlevselcilerin diyalektiği kuramından ve oluşum analizinden, diğer bir deyişle toplumsal bütünün dönüşümünden ve gerçek varlığından soyutlamaları, çekip almaları gerekir. Bu sürecin tarihsel materyalizmle özdeşleşmesini vazgeçilmezliğini yadsımaları gerekir(...). Bütün bunları yaptıktan sonra işlevselciler de Mr. van den Berghe gibi diyalektik kuramı ortadan kaldırmış olacaktırlar(...).

SONUÇ

İşlevselci ve diyalektik kuramın santezi yolunda gösterilen bu yapay çaba modern sosyolojik kuram da bir öneri örneğidir. Bu tür öneri örneklerini, bilimciler kendi yöntemlerini ve özgürlüklerine ve toplumsal ve kişisel ilgi ve eğilimlerine uygunluğu doğrultusunda çoğaltılabirler. Sonuçta elde edilecek yapay ürün ve metodolojik özgürlüğün bilimsel meyveleri olacaktır. Ancak şunu bilmek gerekir ki özgürlük gibi bilimsellik de düşünle değil fakat gerçekle sınırlıdır. Gerek Batı Marxist materyalistlerin ve gerekse Marxist olmayan Doğu idealist filozofların da özellikle açıkça belirttiği gibi, gerçek özgürlük gerçeğin tanınmasında, yönetilmesinde yatar. Bir çoğumuz, işlevselciler, Marxistler ve diğerleri, işlevselci kuramın, 'değişme'yi bir yana, yaşadığımız toplumsal gerçeği analizde yeterli olmadığını biliriz. Sadece bu gerçek bile, işlevselcilere bilimsel kuramlarla istedikleri gibi oynamaktan alıkoymaya yeterlidir...